

Ur Arkiv 17 (1979)

Georg Fuelberth

Karl Kautsky, Vägen till makt och den tyska socialdemokratin 1909: Bakgrund och polemik

Det har länge förelegat en märklig skillnad mellan Karl Kautskys obestridda roll som Andra internationals ledande teoretiker och antalet studier ägnade honom. Medan andra mer eller mindre framträdande gestalter för länge sedan fått sina biografier, dröjde det ända till 1976, innan Massimo Salvadoris nyligen till engelska översatta biografi utkom, Kautsky and the Social Revolution 1880-1938 (NLB, London 1979). Det blir säkert anledning att återkomma till den senare; det är uppenbart att den väl faller in i de senaste årens nyuppväckta intresse för Kautsky. På en rad europeiska språk har nya upplagor av hans arbeten kommit ut. Tidigare i år publicerade vi Arkivs klassikerserie två böcker av Kautsky, [Den sociala revolutionen](#) och [Vägen till makt](#). Med anledning därav publicerar vi här en artikel av den västtyske historikern Georg Fülberth, som gör en värdering av "kautskyanismen", samt några brev från och till Kautsky, som belyser den partiinterna uppståndelsen kring utgivningen av hans Vägen till makt.

Med Kautskys namn förknippar man i dag allmänt mer minnet av den Andra internationals svagheter och fel än dess historiska resultat. En steril dogmatism och radikalism i ord, som dolde SPD:s reformistiska praktik och därför ledde till att marxismen reducerades till en odialektisk utvecklingslära och till fördold och slutligen öppen övergång från en revolutionär politisk position till en borgerlig. Sammanställningen av dessa förebråelser från de mest skilda politiska läger står i omvänt förhållande till Kautskys obestridda ställning som den internationella socialdemokratins ledande teoretiker före 1914.

Men när man ser närmare efter visar det sig att dessa bedömningar av Kautsky dels hänför sig till olika faser i hans politiska biografi, dels vilar på en alltjämt kontroversiell värdering av hans politiska betydelse och av SPD:s politik under åren 1891-1910 (dvs sedan man antagit Erfurtprogrammet och efter Kautskys öppna övergång till "centrismen" i samband med konflikten med Rosa Luxemburg om masstrejken).

I den borgerliga historieskrivningen och dess socialdemokratiska variant framstår förkrigstidens SPD:s av Kautsky starkt bestämda officiella teori som en dogmatism, vilken med marxistiska domslut försvårade de hoppfulla ansatserna till arbetarklassens inväxande i det borgerliga samhället och dess frigörelse på fredlig väg. Därigenom kunde man inte före 1914 överbrygga klyftan mellan å ena sidan den wilhelminska staten och företrädarna för den borgerliga demokratin och arbetarklassen å den andra sidan. Det ledde till att parti och fackförening ständigt förhindrades i sitt praktiska arbete för uppnåeliga dagsmål och att utvecklingen till parlamentarisk demokrati försenades.¹

En andra aspekt av denna kritik formulerades för första gången av vänsterkommunistiska

¹ Erich Matthias, "Kautsky und der Kautskyanismus", Iring Fetscher (red.) *Marxismusstudien*, Tübingen 1956, s 197. Gerhart Ritter, *Die Arbeiterbewegung im wilhelminischen Reich. Die Sozialdemokratische Partei und die Freien Gewerkschaften 1890-1900*, Berlin 1959, s 147 och 203-06. Hans-Josef Steinberg, *Sozialismus und deutsche Sozialdemokratie*, Hannover 1967, s 72ff. Hans Georg Lehman, *Die Agrarfrage in der Theorie und Praxis der deutschen und internationalen Sozialdemokratie*, Tübingen 1970, s 200.

teoretiker i Weimarrepubliken och ifrågasätter den marxistiska karaktären av de arbeten som Kautsky publicerade redan på 1890-talet. Partiteorin framstår här bara som en pseudo-marxistisk utvecklingslära, en förvrängd form av darwinism, som inte förmådde leda de samtida klasstriderna och praktiskt motsvara de politiska dagskraven.² På så sätt svävade den formella radikalismen i Kautskys teori över en oförstådd verklighet i vilken den revisionistiska politikens pragmatism hade mycket lättare att finna sig till rätta.³

Syntesen mellan denna ”vänstervariant” av Kautskykritiken och den borgerliga och högersocialdemokratiska historiebilden genomförde Erich Matthias 1945 i sin uppsats ”Kautsky und der Kautskyanismus”. Hans mot Korsch, Rosenberg och K. F. Brockschmidt⁴ orienterade definition av ”kautskyanismen” har trots några försök till modifieringar⁵ kommit att bestämma den västtyska socialdemokratins föreställning om sin egen historia. Också för Matthias har Kautsky i praktiken, t o m under den tid då han inom SPD och Andra internationalen gällde som ortodox marxist, avstått från dialektiken till förmån för ett evolutionstänkande, för vilket revolutionen visserligen är oundviklig; men den kommer inte att genomföras av socialisterna i revolutionär praxis utan kommer så att säga av sig själv — som ett naturfenomen. I fullständig motsats till hans samtida verbalradikala och fatalistiska revolutionstro stod partimajoritetens reformarbete. Men den radikala ideologin stod samtidigt, enligt Matthias, i förbindelse med denna praktik och var outhärlig för den; som ”integrationsideologi” tvingade den samman de motstridiga flyglarna inom SPD till ett enhetligt parti och genom att den gjorde det möjligt också för reformisterna att formellt bekänna sig till ortodoxin blev den till ett instrument för ”organisationspatriotismen”.⁶ Den teoretiska radikalismen dölde avsaknaden av en radikal politik och gjorde det uthärdligt för medlemsmassorna.⁷ Kautskykritiken från Matthias och hans socialdemokratiska och borgerliga efterföljare motsvarar föreställningen — som redan förfäktades av Bernstein — om den tyska socialdemokratin före 1914 som ett praktiskt reformparti, vars faktiska icke-marxistiska grundkaraktär bara tillfälligt doldes av fernissan av en skenbar Marxtillägnelse.

I skarp motsats till denna uppfattning om partihistorien står den värdering av den tyska socialdemokratin före 1914 och dess teoretiker Kautsky, som utformades av Lenin och mot vilken historieskrivningen i Östeuropa, framför allt i DDR, orienterar sig. För denna tradition är Karl Kautsky först efter 1914 en renegat från marxismen.⁸ Efter Andra internationals sammanbrott framhöll Lenin gång på gång Kautskys övergång till imperialismens position och brännmärkte hans hållning som en särskilt farlig variant av ”opportunismen”. Men samtidigt visar redan termen ”renegat”, att Lenin gör en skarp åtskillnad mellan en marxistisk och en anti-marxistisk period i Kautskys politiska biografi: bara den som en gång varit marxist kan vara en renegat från marxismen. Även i Lenins mest långtgående uppgörelse med Kautsky, *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*, finns anmärkningen: ”Av många Kautskys arbeten vet vi, att han kunnat vara en marxistisk historiker och att dessa hans

² Matthias, aa, s 152 ff. Karl Korsch, *Die materialistische Geschichtsauffassung. Eine Auseinandersetzung mit Karl Kautsky*. Utg. av Erich Gerlach, Frankfurt a M 1971, s 100-130. Ritter, aa, s 97. Steinberg, aa s 48-60.

³ Korsch, *Marxismus und Philosophie*, Frankfurt a M 1966, s 105f. Arthur Rosenberg, *Demokratie und Sozialismus*, Frankfurt 1962, s 265.

⁴ Kurt Brandis (=Karl Friedrich Brockschmidt), *Die deutsche Sozialdemokratie zum Fall des Sozialistengesetzes*, Leipzig 1931.

⁵ Steinberg, aa s 75-86; Ritter, aa s 96f.

⁶ Matthias, aa s 178.

⁷ Ibid., s 175. Se också Korsch, aa s 43 (den formella bekännelsen till marxismen som ”metafysisk tröst”).

⁸ Lenin, *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*. (Valda verk, Moskva 1956)

arbeten förblir proletarietets bestående arvedel, trots hans senare avfall.”⁹ Kautskys övergång till en ”socialpacifistisk” position under första världskriget och hans bekämpande av oktoberrevolutionen skärpte visserligen Lenins blick också för de teoretiska svagheter i hans skrifter före 1914 — framför allt när det gällde staten — men ändå förblev den revolutionära karaktären av Kautskys arbete under Andra internationals 25-årig bestånd obestridlig för honom.

I den tradition av partihistorieskrivning som är orienterad mot Lenin tillkommer 80- och 90-talens Kautsky en central förtjänst som marxistisk uppfostrare av den tyska arbetarrörelsen, som skapare av ett revolutionärt program och dess teoretiska underbyggnad 1891 och 1892. Därtill kom försvaret mot de första reformistiska framstötarna i agrarfrågan och Eduard Bernsteins teoretiska generalangrepp kring sekelskiftet.¹⁰ Enligt denna uppfattning utgörs emellertid den litterära höjdpunkten i hans marxistiska skapande av skriften *Vägen till makt*, som Lenin betecknade som hans ”sista och bästa verk mot opportunisterna”. ”Den bör tjäna som måttstock vid jämförelsen mellan vad den tyska socialdemokratin före det imperialistiska kriget lovade vara och hur djupt den (inbegripet Kautsky själv) föll vid krigets utbrott.”¹¹

Den kritik som både Lenin och den efterföljande traditionen riktar mot Kautskys förkrigsposition bidrar till att nyansera sådana omdömen.¹² Här hänvisar man framför allt till hans oklarhet i frågan om staten, planlösheten vad gällde en nödvändig allianspolitik med bönderna, åtskillnaden mellan ekonomi och politik, som ledde till tron på ett ”naturnödvändigt” historiskt förlopp och en underskattning av den subjektiva faktorn i den revolutionära och förrevolutionära processen. För tiden efter 1900 framstår Kautskys vägran att arbeta för en uteslutning av revisionisterna som ”opportunist i organisationsfrågor”. När det gäller att värdera fasen 1905-1914 kan man fastställa en skillnad mellan Lenin och dagens historieskrivning i DDR: för Lenin blir Kautsky renegat först 1914, medan den senare traditionen i hans kompromissvillighet gentemot revisionisterna i debatten om masstrejken på partidagen i Mannheim 1906 och hans konflikter med Rosa Luxemburg 1910 ser ett tecken på hans vacklan och senare slutliga övergång till ”centrismens” mellanposition.

För hela denna historiepuppfattning är Kautskys marxism — inklusive dess svagheter — det teoretiska uttrycket för den revolutionära stämningen och praktiken hos flertalet inom den tyska arbetarrörelsen i en mellanperiod av ett relativt politiskt lugn. SPD framstår som ett revolutionärt parti i vilket så småningom reformisterna och (som en specialform av revisionismen) ”centrismen” vann insteg — som en följd av inträngandet av småborgerliga element, utbildandet av en ”arbetararistokrati” (efter övergången från den liberala konkurrenskapitalismen till imperialismen) och tillkomsten av en arbetarbyråkrati. Man kan här inte tala om en skillnad mellan Kautskys marxistiska programmatiska position och majoriteten SPD-medlemmars praktiska politik.

Skillnaden mellan vänsterkommunistisk och socialdemokratisk-borgerlig historieskrivning å ena sidan och den tradition, som utgår från Lenin å andra sidan i bedömningen av förkrigs-socialdemokratin och dess ledande teoretiker Karl Kautsky, kan otvivelaktigt inte försonas inom ramen av en fiktiv historisk objektivitet. Ty dessa positioner är omisskännligen produkter av en partimässighet, där historieskrivarens nuvarande politiska position påverkar

⁹ Ibid, s 72.

¹⁰ Autorenkollektiv, *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, Berlin 1966, Band 1. (Förk. GdA).

¹¹ Lenin, *Staten och revolutionen*, Stockholm 1964, s 142.

¹² GdA 1, s 463, 2, s 109f, 463. Jfr också artiklar av Gerd Irrlitz och Ulla Plener i *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* 1966:8 och 1961:3.

hans historiska bedömning: kautskyanismuppfattningen i den västtyska forskningen söker i bilden av ett före 1914 till slut omarxistiskt SPD, som i skydd av en pseudorevolutionär fraseologi bedrev praktiskt reformarbete, att historiskt rättfärdiga den socialdemokratiska politiken efter 1945 och att eliminera revolutionära alternativ ur arbetarrörelsens tradition. Så uppfattar den socialdemokratiska historikern Susanne Miller en genomgående ”demokratisk-liberal komponent i den tyska arbetarrörelsen”, som — efter en tillfällig överlagring av lassalleansk och marxistisk teori — till slut också får sitt fulla programmatiska uttryck i Godesbergsprogrammet 1959.¹³ När man omvänt framställer den gamla socialdemokratins och dess teoris revolutionära karaktär så avser man att konstituera en revolutionär tradition för ett kommunistiskt partis aktuella politik.

Har man väl en gång fastställt partikaraktern i båda historiebilderna, så kan man lika litet dölja de metodologiska svagheterna i den västtyska definitionen av ”kautskyanism” som de oöverskådliga svepande omdömena i den tradition, som orienterar sig mot den leninistiska bedömningen av förkrigstidens SPD. Det är omisskännligt att Matthias och hans efterföljare (och föregångare) har nått fram till sina omdömen om den Andra internationals tyska socialdemokrati genom ett i huvudsak idéhistoriskt tillvägagångssätt.¹⁴ Det ger ingen förklaring till varför det ur det SPD, som redan före 1914 i hög grad skall ha varit ett reformparti, kunde utgå en revolutionär flygel och bildas ett kommunistiskt parti. ”Kautskyanismens” roll för uppkomsten av teoretiska och praktiska alternativ redan inom den Andra internationalen är till stor del outforskad. Här skulle förmodligen lokal- och regionalhistoriska undersökningar kunna hjälpa till, speciellt för de områden där samarbetet mellan socialistiska intellektuella (vanligtvis på en socialdemokratisk tidningsredaktion) — som för lång tid kände sig fullständigt bundna av den ”officiella” kautskypräglade marxismen — och radikala industriarbetare banade vägen för radikala flygelbildningar.¹⁵ Problemet med ”kautskyanismen” kommer utan tvivel få en ny kvalitativ behandling, när man i Västtyskland upphör med den forskningsstrategi inom arbetarrörelsehistorieskrivningen, som uteslutande är inriktad på att framställa reformismens utveckling, men inte dess motpoler.

Biografiskt¹⁶

Karl Kautsky föddes 1854 i Prag och tillbringade sin ungdom i Wien. Där studerade han sedan 1874, framför allt historia och filosofi. 1875 blev han medlem i den österrikiska socialdemokratien. Under 70-talet inträffar hans intensiva tillägnelse av Darwin, medan försöket till en första Kapital-läsning blev utan framgång, som han själv erkänt. 1880 började Kautskys bana som partiskriftställare genom Wilhelm Liebknechts förmedling blev han i Zurich ständig medarbetare i Karl Höchbergs tidskrift, den tyska socialdemokratins mecenat under socialistlagens första år. Under ledning av Höchbergs sekreterare, Eduard Bernstein, och under inflytande av Engels *Anti-Dühring* satte han sig in i den marxistiska teorin under 80-talet.

¹³ Susanne Miller, *Das Problem der Freiheit im Sozialismus*, Frankfurt/M 1964, s 298f.

¹⁴ Steinberg påvisar, att Matthias på Korsch stödda påstående att det går en rak linje från den unge Kautskys darwinism till den darwinistiska positionen i hans sena verk, *Die materialistische Geschichtsaffassung*, gör att han missuppfattar Kautskys teoretiska position mellan 1890 och 1910 (Steinberg, aa s 75-86). Hos Korsch och Matthias föreligger här utan tvivel en idéhistorisk projektion från Kautskys senare bok till tidigare faser.

¹⁵ Se t ex — ånyo med övervägande ”reformistiska” värdeomdömen — Karl Ernst Moring, *Die Sozialdemokratische Partei in Bremen 1890-1914*, Hannover 1968.

¹⁶ Jfr Karl Kautsky, *Erinnerungen und Erörterungen*, Gravenhage 1960. Densamme i ”Mein Lebenswerk” i *Ein Leben für den Sozialismus. Erinnerungen an Karl Kautsky*, Hannover 1954. Franz Osterroth, *Biographisches Lexikon des Sozialismus* Bd I, Hannover 1960, s 156ff.

1882 grundade Kautsky *Neue Zeit*, vars första häfte utkom 1883. I över tre decennier blev den den tyska och den internationella marxismens ledande teoretiska organ. Fram till 1917 var Kautsky dess utgivare, ledande redaktör och mest produktive skriftställare. Från 1885 till 1890 bodde han i London, där han stod i ständig förbindelse med Friedrich Engels. Genom samarbetet mellan Engels, Kautsky, Bernstein och Bebel lyckades man 1891 på den tyska socialdemokratins partidag i Erfurt få igenom ett nytt partiprogram — ”Erfurtprogrammet” — vars principiella del författades av Kautsky. Det blev det viktigaste dokumentet för SPD:s officiella tillägnelse av marxismen. Kautskys 1892 publicerade programkommentar blev i åratal den autentiska uttolkningen av den marxistiskt underbyggda socialdemokratiska teorin och praktiken. Efter Engels död 1895 gällde Kautsky själv som den Andra internationalens viktigaste teoretiska auktoritet. Genom sin nära kontakt med partistyrelsen och ledarna i de utländska partierna utövade han — på samma sätt som genom sin omfattande skriftställarproduktion — ett direkt politiskt inflytande. På 1890-talet gjorde han sig förtjänt om utbredningen och försvaret av de marxistiska principerna inom den tyska och internationella socialdemokratien på tre områden: a) han framtvängde en programmatik och taktik, som åberopade sig på Marx och Engels, framför allt i uppgörelsen med reformisterna (så t ex i diskussionen om ett jordbruksprogram för SPD 1894/95 och i Bernstein-debatten efter 1898), b) hans användning av den historiska materialismen inom vida områden av historievetenskapen samt c) hans popularisering av Marx och Engels ekonomiska läror.

Sedan det utbildats en klart revisionistisk teori strax före sekelskiftet, blev Kautsky — vid sidan av Rosa Luxemburg och Parvus — den teoretiske företrädaren för partivänstern, som samtidigt såg sig som företrädare för partimajoriteten. I förbund med Bebel tillfogade de revisionisterna svåra nederlag, inte bara genom vetenskapliga arbeten (som t ex Luxemburgs broschyr ”Socialreform eller revolution?” och Kautskys bok *Bernstein och det socialdemokratiska programmet*) utan också i talrika dagspolemiker på SPD:s partidagar och på Andra internationalens kongresser. När Lenin 1903 sprängde den ryska socialdemokratien, kunde han, då han formulerade sin partiteori, åberopa sig på Kautskys behandling av förhållandet mellan tradeunionistiskt och revolutionärt medvetande.¹⁷ Under de ortodoxas larmande segrar över revisionisterna insåg ingen — inte heller Kautsky — att de bara var defensiva framgångar — och ofta bara skensegrar — som i praktiken inte på allvar förhindrade reformismens framträngande. Den kunde i praktiken emellertid inte stoppas bara genom resolutioner på partidagar och teoretiska artiklar utan man hade behövt vidtaga organisatoriska åtgärder, dvs att vidareutveckla den marxistiska partiteorin, som Lenin tog itu med och som uteblev i Tyskland före första världskriget. Kautskys framhårdande med att bevara ”enheten” i det av reformismen redan starkt påverkade partiet tvingade honom till taktiska eftergifter, samtidigt som den marxistiska terminologin bibehölls — något som framgick tydligt ungefär sedan 1906: han blev teoretiker för ”centrismen”, som efter 1910 framträdde öppet som en självständig riktning. Denna Kautskys utveckling kom framför allt i början till uttryck i hans praktiska uppträdande¹⁸ samt att han bibehöll sin teoretiska likgiltighet för stats- och partiteorins områden — trots att dessa problem efter 1900 fick ökad aktualitet för arbetarrörelsen (rösträttsfrågan, nya aspekter på demokratifrågan med hänsyn till den ryska revolutionen, problemet med partienheten i samband med revisionismens framträngande). Allt detta var fullt ut förenligt

¹⁷ Lenin, *Vad bör göras?*, Moskva 1956, s 190f.

¹⁸ Det gäller för Kautskys uppträdande på partidagen i Mannheim 1906, där han till en början gentemot fackföreningarna i ett tilläggsyrkande hade krävt att partidisciplinen skulle genomdrivas i masstrejkfrågan. Efter protest från de revisionistiska fackföreningsledarna drog han dock tillbaka de viktigaste delarna i detta tillägg för att inte äventyra partiets ”enhet”.

med att enskilda delar av hans teori radikaliserades. Dokumenten över denna radikalism utgörs av skrifterna *Den sociala revolutionen* (1902) och *Vägen till makt* (1909) liksom Kautskys principiella bejakande av masstrejken.

En avgörande fas i ”centrismens” och Kautskys utveckling var brytningen med Rosa Luxemburg 1910: mot Luxemburgs krav på en forcering av propagandan för masstrejk satte han sin ”utmattningsstrategi”: det socialdemokratiska partiarbetet skulle uteslutande inriktas på de kommande riksdagsvalen, medan masstrejken reserverades för en avlägsen framtid som ett sista medel.¹⁹ Trots att Kautsky även nu fortsatte att använda sig av en marxistisk terminologi överensstämde hans anvisningar helt med den praktiska politik, som fördes av den till sin majoritet revisionistiska partistyrelsen.

SPD:s beviljande av krigskrediterna den 4 augusti 1914, Andra internationalens sammanbrott, oktoberrevolutionen i Ryssland och novemberrevolutionen i Tyskland samt Kautskys ställningstagande till dessa händelser markerar hans politiska ruin. Vid diskussionerna inom SPD om beviljandet av krigskrediterna intog han en mellanställning mellan vänstern och dem som förordade krediterna. Han rekommenderade bifall, om regeringen ”högtidligt inför all offentlighet förband sig att bara föra ett försvarskrig med målet att snarast möjligt avsluta det genom en samförståndsfred utan annekteringar, skadestånd och våldshandlingar”.²⁰ Revolutionära kampåtgärder mot kriget avvisade han. Internationalens oförmåga vid krigsutbrottet rättfärdigade Kautsky med att den var ett ”fredsinstrument”, som i kriget förlorade varje funktion. Han isolerade sig från majoritetssocialdemokratin genom att han höll fast vid pacifistiska positioner, för vänstern blev han förrädare mot Internationalens antimilitaristiska och revolutionära beslut. 1917 avsattes han av partiledningen som utgivare av *Neue Zeit*. Han blev medlem av USPD, som samma år skilde sig från majoritetssocialdemokratin. I sina skrifter *Den proletära revolutionen* (1918), *Terrorism och kommunism* (1919) och *Från demokrati till statsslaveri* (1921) bekämpade han bolsjevikerna. Efter novemberrevolutionen varnade han för radikala socialiseringar. Kautsky lämnade USPD, då det 1919 utträdde ur Andra internationalen. 1922 återvände han till SPD men blev helt utan inflytande. I sitt ålderdomsverk *Den materialistiska historieuppfattningen* (1927) försökte han förena marxismen med sin ungdoms darwinism. Kautsky dog i exil i Amsterdam 1938.

Vägen till makt

Kautskys bok *Vägen till makt* (första upplagan 1909) intar på två sätt en särställning i hans politiska utveckling: för det första är den hans sista ”revolutionära” skrift kort före den öppna övergången till den ”centristiska” positionen 1910; för det andra är den det utan jämförelse mest radikala av hans arbeten — Kautsky övervinner nu sin tidigare huvudsvaghet, den bristande eller åtminstone svårbegripliga förmedlingen mellan revolutionsperspektiv och dagspolitik genom att han här för en gångs skull betecknar den revolutionära kampen som ett problem för den omedelbara samtiden.

Vägen till makt uppstod ur en polemik mellan Kautsky och revisionisten Maurenbrecher, som utkämpades i *Neue Zeit*. Maurenbrecher hade påstått, ”att för tillfället är det parlamentariska arbetets reformistiska väg den enda, som för arbetarklassen vidare och ökar dess politiska

¹⁹ *Die Massenstreikdebatte. Beiträge von Parvus, Rosa Luxemburg, Karl Kautsky und Anton Pannekoek*. Utg. av Antonia Gruneberg, Frankfurt/M 1970.

²⁰ Kautsky, *Mein Lebenswerk*, s 28.

makt och inflytande i staten.”²¹

Kautsky försökte däremot bevisa, att just detta kampsätt hade uttömt sina möjligheter i samtiden. Han skiljer därvid mellan två faser för den tyska arbetarrörelsen efter Tyska rikets grundande: fram till andra hälften av 90-talet lyckades fackföreningarna tillkämpa sig en gradvis höjning av reallönerna och bättre levnadsvillkor för löntagarna. Det rådande politiska systemet utnyttjades av arbetarrörelsen för dess syften på ett flertal sätt. Men redan före sekelskiftet började en försämring av de ekonomiska och politiska villkoren för den fackliga kampen: reallönen stagnerade, dess andel av bruttonationalprodukten sjönk snabbare än på 90-talet. Företagarna hade snabbare framgångar med sin organisering än proletariatet. Genom den växande befolkningskoncentrationen i städerna kunde inte längre socialdemokratien uppnå samma framsteg som under 90-talet vid riksdagsvalen, eftersom valkretsindelningen förblev densamma. De stigande rustningsutgifterna medförde ett ständigt angrepp på lönearbetarnas levnadsstandard. Om man inte slog sönder militarismen, så skulle inte ens en ytterligare ”reformistisk” uppgång vara möjlig för proletariatet. Den politiska och fackliga arbetarrörelsen stöter således på gränserna i det politiska systemet inom vilket den hittills hade kunnat utveckla sig relativt obehindrat. Inte ens för att säkra den fackliga kampens tidigare framgångar är det tillräckligt med ekonomiska kampformer. Fackföreningarna hänvisas i allt högre grad till specifikt politiska kampmedel, vilka har till syfte att spränga den rådande politiska ordningen. Nästa kampuppgift är att avskaffa det preussiska systemet med tre valklasser och att demokratisera riket. Det kan inte uppnås på enbart parlamentarisk väg — masstrejken blir till ett avgörande vapen.

Denna krisartade inrikespolitiska situation sammankopplas med det internationella systemets labila läge: den feberaktiga kapprustningen och den förestående frihetsrörelsen bland folken i öster driver in imperialismen i det världskrig, som måste slå över i revolutionen.

Så förutsäger Kautsky en omedelbart förestående ”ny revolutionernas tidsålder”. Styrkan i hans analys och förutsägelse, som bekräftas av händelserna under följande decennium, ligger i sammankopplingen av ekonomiska och politiska uppgifter för arbetarrörelsen. Men några av de typiska svagheter i Kautskys teoribildning är tydliga också i *Vägen till makt*. Bokens undertitel (”Politiska betraktelser över inväxandet i revolutionen”) innehåller visserligen en polemisk udd mot den revisionistiska formeln om ”inväxandet i socialismen” och hänvisar till nödvändigheten att proletariatet övergår till revolutionära politiska och ekonomiska aktioner. Men samtidigt visar boken att för Kautsky inleds själva den revolutionära situationen — i vilken den ekonomiska kampen förbinds med den politiska revolutionen, kampen om den politiska makten — så att säga av egen kraft utan aktivt ingripande av en subjektiv politisk faktor som t ex arbetarrörelsen, som förbereder detta revolutionära utbrott och därvid omvandlar sig själv, så att den är vuxen de nya uppgifterna. Som subjektiv faktor framträder hos Kautsky uteslutande en biologisk-antropologiskt bestämd ”vilja att leva” och bara en abstrakt kännetecknad ”kraftkänsla” samt en socialdemokrati, vars uppgifter fortfarande beskrivs som i huvudsak defensiva: den måste invänta den revolutionära situationen och fick inte inlåta sig på en koalitionspolitik med borgerliga partier. Frågan om hur detta parti måste förändra sig för att klara av den av Kautsky tilldelade aktuella målsättningen ställs inte.

Resultatet av och begränsningen i Kautskys analys är alltså att han förutsäger den revolutionära situationens aktualitet i vilken den politiska kampen på ett revolutionärt sätt förenas med den ekonomiska, men att han överlåter förverkligandet av denna situation åt ett

²¹ Maurenbrecher. ”Offener Brief an den Genossen Kautsky”, *Neue Zeit* 27, s 149.

(nästan uteslutande ekonomiskt bestämt) automatiskt förlopp.

Hur långt Kautsky å andra sidan gick utöver SPD-ledningens och fackföreningarnas målsättning visar de svårigheter och polemiker, som boken inbringade honom, då han fastslog att man stod inför en aktuell revolutionär situation och nya uppgifter. Framför allt kände sig fackföreningarnas generalkommission provocerade av kraven på fackföreningsrörelsen. På sin kongress i Köln 1905 hade man förbjudit att frågan om masstrejken behandlades och man hade förmått partiet till en uppgörelse, enligt vilken en generalstrejk bara kunde utlysas i samförstånd med fackföreningsrörelsens ledning. I sitt *Correspondenzblatt*, förebrådde den hädanefter Kautsky för att vilja slå en kil mellan parti och fackföreningar.²²

Konflikten med partiledningen

Avgörandet huruvida SPD skulle åta sig de nya uppgifter, som det tilldelades genom Kautskys prognos, fattades inte i *Neue Zeit* eller *Correspondenzblatt*, *Vorwärts* eller *Sozialistische Monatshefte*. Närmare bestämt hade det för länge sedan fattats bakom kulisserna, innan den offentliga polemiken bröt lös.²³

Sedan de första exemplaren av *Vägen till makt* sålts i januari 1909, stoppade partistyrelsen den fortsatta spridningen av upplagan med motiveringen att enstaka formuleringar i denna bok skulle kunna leda till högförräderiprocess. Kautsky vände sig till partiets kontrollkommission, som tillstyrkte hans protest. Partistyrelsen förbjöd trots detta bokens spridning, nu med förklaringen att ledningen för förlaget *Vorwärts*, där den hade kommit ut, vägrade att överta ansvaret. Som motdrag erbjöd sig Clara Zetkin att ge ut skriften i egen regi.²⁴: därigenom hade partiledningens förevändning gjorts ohållbar: antingen måste den frisläppa arbetet eller ge de verkliga skälen till sin vägran. Kautsky själv reste till Wien för att få stöd från Victor Adler, den österrikiske partiordföranden.

I början av mars fattade partiledningen ett nytt beslut: om Kautsky skrev ett nytt förord och gjorde några ändringar skulle skriften få tryckas. Den fick dock inte ges ut på *Vorwärts* förlag.²⁵ Den socialdemokratiska förläggaren J. H. W. Dietz erbjöd Kautsky att ge ut boken på sitt eget förlag utan några ändringar, vilket dock partistyrelsen förbjöd honom. Slutligen kom man fram till en uppgörelse: *Vägen till makt* fick utges på förlaget *Vorwärts*, Kautsky företog några ändringar och förklarade i förordet, att bara han personligen och inte partiet var ansvarig för skriftens innehåll, såvida det inte uttryckligen överensstämde med parti-programmet och kongressbesluten.²⁶

Brevväxlingen kring publiceringen av Kautskys *Vägen till makt* ger utan tvivel en god inblick i styrkeförhållandena inom SPD 1909. Ledningen bestod till sin majoritet av revisionister, vilka också behärskade förlaget *Vorwärts*. Clara Zetkin antog, att den i kampen mot Kautsky till och med samarbetade med journalistiska motståndare till partiet.²⁷ Bebel, som av hälso-

²² "Sisyphusarbeit oder positive Erfolge?", *Correspondenzblatt* 1909.

²³ Konflikterna i kretsen kring partiledningen med anledning av utgivningen av *Vägen till makt* blev för första gången kända 1954 och i större omfattning 1967 genom brevutgåvor. Victor Adler, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky. Gesammelt und erläutert von Friedrich Adler*, Wien 1954; Ursula Ratz (utg.) "Briefe zum Erscheinen von Karl Kautskys 'Weg zur Macht'", *International Review of Social History*, 1967:3, s 432-477.

²⁴ Clara Zetkin till Karl Kautsky den 26.2. 1909.

²⁵ Ratz, aa, s 460.

²⁶ Jfr Karl Kautsky, *Vägen till makt*, Stockholm 1914 (ny utg. 1979), s 4.

²⁷ Clara Zetkin till J.H.W. Dietz den 4.3. 1909. Clara Zetkin till Karl Kautsky den 10.3. 1909.

skäl sedan länge tillbringade större delen av året hos sin dotter i Schweiz, var uppenbarligen redan av fysiska skäl alltför försvagad för att kunna behärska situationen. Politiskt var han inte längre den dominerande personligheten inom partistyrelsen. Han stödde visserligen Dietz erbjudande till Kautsky, men han kunde inte få sin vilja igenom mot majoriteten av sina kolleger i partistyrelsen. Därtill kom att Bebel under de sista åren av sitt liv hade en stark rädsla för repressiva åtgärder mot partiet och bekymmer om att bevara dess enhet, som gjorde att han uppträdde mycket försiktigt. Man måste förmoda, att han var en av de få i partiledningen, som tog de juridiska övervägandena på allvar, medan de för revisionisterna väl bara var förevändningar.

Kautsky samarbetade i denna fråga med en grupp partikamrater, som gällde för partiets ”vänster”: Luise Zietz, Hugo Haase, Franz Mehring och Clara Zetkin. Zietz och Haase blev senare som Kautsky själv framträdande medlemmar av USPD. Zietz var den enda som röstade mot ledningens beslut att dra tillbaka boken. Men under de fortsatta stridigheterna visade det sig att hon tog starkt intryck av ryktena om att Kautsky skulle kunna bli utvisad, om boken gavs ut på nytt med den gamla texten, vilket upprörde Clara Zetkin.²⁸ Haase tillstyrkte Kautskys kompromiss.²⁹ Från Clara Zetkin och *Leipziger Volkszeitung*, där Franz Mehring varit chefredaktör fram till 1907 fick Kautsky ett mer energiskt stöd än vad han uppenbarligen ville ha. Av brevväxlingen framgår det, att han när som helst hade kunnat ge ut sitt arbete på *Leipziger Volkszeitungs* förlag. Vad mera är: *Leipziger Volkszeitung* tryckte den 22 februari 1909 en del av kapitlet ”De revolutionära elementens tillväxt” och instämde i skriften. Det var ett eftertryckligt stöd åt författaren: inte bara hans position understöddes utan argumenten för ett fortsatt hemlighållande av skriften föll nu, emedan en del av dess ”farliga” innehåll redan hade spritts i stor upplaga. (Därtill kom vidare att riksåklagaren — också utan *Leipziger Volkszeitungs* insats — kunde ha skaffat sig ett exemplar av den redan utkomna boken). Clara Zetkin försökte överspela partiledningen genom sitt erbjudande att överta förläggarrisken och driva Kautsky på offensiven. Hon reagerade med stor vrede på Kautskys kompromiss. Genom att han besparade partiledningen ansvaret för sin skrift, befriade han också SPD från uppgiften att dra konsekvenser av den politiska prognosen, alltså att överta de revolutionära uppgifter, som tillföll det enligt Kautskys teori. Man får emellertid inte bara tolka Kautskys reträtt som ett tecken på bristande personlig ståndaktighet. Reträtten motsvarar snarare svagheten i hans partiteori: eftersom SPD och fackföreningarna enligt Kautsky först i själva revolutionsögonblicket fick en ny uppgift, som skilde sig från deras tidigare aktiviteter, däremot inte under den förberedande fasen, kunde det vara honom likgiltigt, om partiet accepterade hans teori och därigenom konstituerade sig på nytt som subjektiv faktor för omedelbart förestående omvälvningar. Hans fatalistiska anmärkningar i brevet till Haase den 19 februari 1909 visar att Kautsky å den ena sidan var på det klara med tillståndet inom SPD, men att han å den andra sidan inte såg någon anledning till oro. (”Naturligtvis är jag inte förtvivlad däröver. Andra är det. Sakerna arbetar för oss. Men vad vi kan göra för att utnyttja sakerna, sker inte.”) Svagheten i hans personliga uppträdande i slutet av affären kring *Vägen till makt* visar alltså att det inte finns någon skillnad mellan teori och praktik hos Kautsky utan de sammanfaller.

Brev nr 1

Karl Kautsky till Hugo Haase Berlin-Friedenau 14.2. 1909

Min käre vän Haase!

²⁸ Clara Zetkin till Karl Kautsky den 14.3 1909.

²⁹ Hugo Haase till Karl Kautsky den 18.3. 1909.

Jag tackar Er av hela mitt hjärta för det stora besvär, Ni har gjort Er och som jag måste uppskatta dubbelt så högt med tanke på den stora arbetsbörda, som vilar på Er. Jag önskar bara att besväret motsvarar resultatet.

— — — /Ert/ brev utgör en säker grund för mig i mina förhandlingar med partistyrelsen. De enstaka ändringar, som jag kan gå med på, ändrar inte det minsta i min skrifts innebörd. Om bara styrelsen hade läst saken i korrektoret, så skulle jag utan vidare ha gått med på dess önskemål, ty i alla ickeprincipiella saker bemödar jag mig ständigt om att vara konciliant. Det enda som retar mig är förändringarna i de färdiga och redan spridda broschyrerna på grund av kostnaderna, tidsförlusten och försämringen av min position, om av en händelse en motståndare märker ändringarna och framhåller dem som yttringar av mitt dåliga samvete. — — —

Situationen i dag är att det mäktigaste socialdemokratiska partiet i världen har den mest underordnade ledningen i världen. — — —

Er K. Kautsky

Brev nr 2

Karl Kautsky till SPD:s partistyrelse /Berlin/ 53. 1909

Värderade kamrater,

som kamrat Bebel meddelar mig, har partistyrelsen definitivt avvisat att frisläppa min broschyr *Vägen till makt*, som i slutet av januari kom ut på Vorwärts förlag och vars spridning styrelsen förbjöd trots kontrollkommissionens motsatta beslut. Innan jag vidtar ytterligare steg ber jag om ett skriftligt besked från styrelsen, då dess muntliga inte var helt motsägelsefria. Jag ber er framför allt meddela mig:

1. Avvisar styrelsen villkorslöst, att förlaget Vorwärts ger ut min där utkomna broschyr?
2. Om inte, vilka villkor ställer styrelsen för broschyrens fortsatta distribution resp. vilka ställen kräver den ändrade och på vilket sätt?

Efter de många förhandlingar som förts därom, skall det väl inte vara svårt för styrelsen att omgående låta mig få det skriftliga beskedet om detta, för vilket jag skulle vara den mycket förbunden.

Med partihälsning

K. Kautsky

Brev nr 3

Karl Kautsky till SPD:s partistyrelse Berlin-Friedenau 93. 1909

Värderade kamrater,

den 2 mars fattades ett beslut av styrelsen angående min *Vägen till makt*, om vilket jag ännu i dag inte har blivit närmare underrättad. Min anhållan från den 5 att ge mig ett skriftligt besked, har hittills inte fått något svar. Det är en oerhörd hänsynslöshet, som värdigt ansluter sig till styrelsens hittillsvarande tillvägagångssätt gentemot mig.

I dag har jag äntligen på omvägen över Stuttgart fått besked från kamrat Zetkin. Det går ut på att styrelsen avvisar att frige den på dess förlag utkomna broschyren men tillåter mig att ge ut den på annat håll, om jag skriver ett annat förord och ändrar olika ställen i den anda som

styrelsen finner för gott.

Jag tillåter mig att svara styrelsen, att den med detta beslut överskrider sina befogenheter. Jag erkänner styrelsens rätt att som förläggare före varje annan förläggare pröva och avvisa en broschyr eller vilken annan skrift som helst, som föreligger för den i manuskript, om den inte finner den bra eller passande eller att föreslå författaren ändringar.

Att däremot utan författarens medgivande dra tillbaka en skrift, som en gång kommit ut, har den högst rätt till om skriften innehåller de grövsta kränkningar av partiprinciperna eller partiintresset.

Sådana kränkningar föreligger inte. Partistyrelsens beslagtagande av min skrift framstod därför som ogrundad för mig. På grundval av § 24 i organisationsstadgan vände jag mig till Kontrollkommissionen, som dock har skapats för syftet att i fall av en konflikt mellan partiledningen och en kamrat möjliggöra för denne att få sin rätt.

Om kontrollkommissionen hade uttalat sig mot mig, så hade jag fogat mig. Styrelsen erkänner inte samma förpliktelse för sig själv. Den verkställer inte kontrollkommissionens utslag. Den är alltså av uppfattningen att om det uppstår meningsskiljaktigheter mellan en kamrat och styrelse, är den förre rättslös och har att motsägelselöst underkasta sig autokratin.

Men styrelsen går ännu längre än en autokrat i sitt senaste beslut: den vill föreskriva för mig, vad jag skall skriva i min bok, som jag skall utge på ett annat förlag.

Det är en missuppfattning av styrelsens befogenheter, mot vilken jag måste inlägga en bestämd protest inte bara i mitt intresse utan i hela partiets skriftställarkårs, utan åtskillnad av riktning. Enligt § 23 i organisationsstadgan har styrelsen bara rätten att kontrollera. Min broschyr är inget partiorgan och mot dess principiella hållning har styrelsen själv inget att invända. Styrelsen kan desavouera eller brännmärka min bok, när den har kommit ut, den kan avsätta mig från min redaktörspost: det har den rätt till, så snart den tror, att partiintresset kräver ett sådant tillvägagångssätt. Men den har ingen som helst rätt att ställa de ringaste krav på en bok, som jag ger ut på ett av den oavhängigt förlag.

Detta beslut av partistyrelsen är ogiltigt. Jag erkänner det inte. Det står i motsats till organisationsstatuten och till kontrollkommissionens beslut. Det är en produkt av naknaste godtycke.

Med partihälsning

Karl Kautsky

Brev nr 4

Karl Kautsky till Hugo Haase Berlin Friedenau 15.3. 1909

Käre vännen Haase,

en ny vändning, inte genom Guds skickelse men kanske genom Er!

Partistyrelsen förklarar sig beredd att ge ut min Väg på Berlinförlaget under de villkor, som jag själv erbjudit den, innan jag gick till kontrollkommissionen: en ny upplaga med nytt förord och ändringar på några ställen.

Naturligtvis måste jag acceptera denna situation. Men därmed är det ännu inte slut på svårigheterna. För det första: hur skall det nya förordet låta? Sedan, vilka ställen skall ändras? Jag har förklarat att jag bara tar hänsyn till juridiska överväganden, inte politiska. Att bara

erkänna ändringar som Ni håller för nödvändiga. Det finns jurister, som gärna avger otroliga utlåtanden. Så t ex kritiserar Herzfeld, att det farligaste i broschyren är slutsatsen: Glücklich etc att det är en direkt uppmaning till revolution. Rädslan gör dem förryckta — — —

Er trogne K. Kautsky

Brev nr 5

Clara Zetkin till Karl Kautsky Wilhelmshöhe 163. 1909

Käre Karl,

ord och fakta tycks ha förlorat all mening för Dig, om Du kallar detta kucklande för en seger. Det är en ren kapitulation. I praktiken uppnår PS allt det som den ville uppnå till förmån för revisionisterna. Nämligen 1) grunduppfattningen i broschyren, att vi inte växer in i framtidsstaten utan att vi i revolutionär kamp måste erövra staten blir utanför partiet bannlyst som din personliga uppfattning, ja officiellt som en uppfattning som partiet avsvurit sig; 2) ändringarna av olika ställen, som den begär till följd av sin juridiska och politiska räddhågsenhet. Om man tar hänsyn till dessa ändringar framstår för övrigt förordet med sin förklaring att broschyren bara är ett uttryck för Din personliga uppfattning som en brutal förödmjukande självförnedring, som PS tillskriver dig. Tant de bruit pour une omelette! Lönade sig kampen, lönade det sig för min del med tiden, energin och jag får i mitt tillstånd utan överdrift säga hjärteblodet för att komma till detta jämmerliga resultat, som inte längre kan betecknas som en uppgörelse mellan politiska motsättningar utan som den gamla småborgerliga idyllen: ”de sitter så fredligt tillsammans och har varandra så kära!” Din korrespondens med PS är — bortsett från brevet den 9.3. — inget annat än ett ständigt kuckel och kryperi efter förmånen att få gå under. Tusan också, är det Din sak i den här situationen att skydda PS från en konflikt med kontrollkommissionen och följderna därav. För saneringen av vårt partiliv kunde det bara handla om en sak: att vara inställd på att PS inför offentligheten får den omgång, som den verkligen förtjänar för sitt skamliga handlande — — — Allt gick ut på att /broschyren/ kom ut oförändrad, så att hela partiet kunde bedöma den och därmed PS. Så kapitulerar Du och ännu värre: genom din kapitulation faller Du dem i ryggen, som ville utnyttja situationen i hela partiets intresse — — — Men nu räcker det: det är synd att spilla ord på denna trista angelägenhet. Gör vad du inte kan låta bli. Jag skall obekymrad om Ditt beslut göra detsamma. Jag ber Dig bara om en sak: förskona mig från ytterligare meddelanden i den här saken. Det är tillika mitt sista privata ord — — —

Clara